

УДК 37(477)(09)

ББК 74.03(4Укр)

Г 67

Рецензенти:

Мельничук Сергій Гаврилович - доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки початкової освіти та соціальної педагогіки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка;

Совгіра Світлана Василівна – доктор педагогічних наук, професор завідувач кафедри хімії, екології та методики їх навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Замашкіна Ольга Дмитрівна - кандидат педагогічних наук, доцент доцент кафедри загальної та соціальної педагогіки Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Рекомендовано до друку вченою радою

*Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(протокол № 4 від 19 листопада 2012 р.)*

Горбатюк Н. М.

Г 67 Народність як принцип виховання у педагогічній науці другої половини ХІХ-ХХ століття : Монографія / Н. М. Горбатюк. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2013. – 278 с.

У монографії здійснено аналіз історико-педагогічної літератури з проблеми виховання на основі принципу народності, висвітлено передумови становлення ідеї народності у вихованні в дихотомії часу-простору, проаналізовано розвиток принципу народності у вихованні в період становлення модерної педагогічної думки, в період 1905-1920 рр. та в сучасній педагогічній теорії. Запропоновано власну дефініцію принципу народності.

У вітчизняній педагогічній науці накопичено чималий досвід з проблеми дослідження. Так, у працях О. Духновича, К. Ушинського, Б. Грінченка, С. Русової, І. Огієнка, Я. Чепіги, М. Грушевського, В. Сухомлинського та інших знаходимо розкриття народності як принципу виховання й обґрунтування її ролі та значення у вихованні молодого покоління. Ця проблема особливо актуальна сьогодні на сучасному етапі відродження національної ідентичності.

УДК 37(477)(09)

ББК 74.03(4Укр)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи становлення та розвитку принципу народності у вихованні	9
1.1. <i>Передумови становлення та розвитку ідеї народності у вихованні</i>	9
1.2. <i>Сутність принципу народності у вихованні в дихотомії часу і простору</i>	48
<i>Висновки до першого розділу</i>	67
РОЗДІЛ 2. Розвиток принципу народності у вихованні в період становлення модерної педагогічної думки в Україні	69
2.1. <i>Ідеї народності як основа виховного процесу в творчій спадщині О. Духновича</i>	69
2.2. <i>К. Ушинський про ідею народності у вихованні</i>	82
2.3. <i>Принцип народності в творчому доробку Б. Грінченка</i>	99
<i>Висновки до другого розділу</i>	118
РОЗДІЛ 3. Народність як принцип виховання в контексті суспільно-політичного та соціально-культурного життя України XX століття	120
3.1. <i>Розвиток принципу народності у вихованні в педагогічній думці 1905 – 1920 рр.</i>	120
3.2. <i>Народні імперативи і цінності в педагогічній спадщині В. Сухомлинського</i>	158
3.3. <i>Народність як принцип виховання в сучасній педагогічній теорії</i>	180
<i>Висновки до третього розділу</i>	191
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	193
ДОДАТКИ	198
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	246

ВСТУП

У період відродження та становлення Української держави розбудова та реформування системи освіти мають стати основою відтворення інтелектуального, духовного та культурного потенціалу народу як найвищої цінності нації. Кардинальні політичні, економічні, соціальні зміни потребують нового переосмислення в підходах до виховання підростаючого покоління – у визначенні його мети, змісту, форм та методів. Одним із пріоритетних напрямів державної політики сьогодні щодо розвитку освіти є формування національних та загальнолюдських цінностей, про що йдеться у Національній доктрині розвитку освіти в Україні у ХХІ ст. Свідченням складності питань національної політики в державі є дискусія щодо державної мови в Україні.

Важливою складовою змісту національного виховання є принцип народності як принцип виховання, який звернений до джерел народної культури і опирається на ментальне поле національної свідомості. Українська народність своїми глибокими коріннями сягає культурної спадщини давньоруської народності.

Упродовж століть формувалася самобутня культура української нації, а в її контексті – ідея народності у вихованні, що стала особливо актуальною в другій половині ХІХ століття.

Бурхливим розвитком педагогічної думки позначено період другої половини ХІХ-ХХ ст., аналіз якої засвідчує, що генераторами ідеї народності у вихованні були Б. Грінченко, М. Грушевський, О. Духнович, І. Огієнко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Я. Чепіга та ін. Розвиваючи ідеї національної школи з рідною мовою навчання, вони створили науково-теоретичну базу для її розбудови, а також збагатили вітчизняну педагогічну науку, зокрема теорію виховання. Їх думки щодо виховання особистості, яка б володіла та навчалася рідною мовою, була обізнана з національною культурою, поважала українські традиції, звичаї, обряди, є особливо актуальними сьогодні, коли педагогічною наукою взято курс на будівництво

національної системи освіти й виховання, яка має забезпечити вихід України на світовий рівень.

Українська педагогічна наука має чималий досвід з організації виховання підрастаючого покоління. Вивчалася спадщина українських педагогів та другої половини XIX–XX ст., а також праці в галузі історії розвитку національної освіти та виховання, народознавства (Л. Березівська, І. Паськович, Л. Вовк, І. Зайченко, О. Замашкіна, П. Ігнатенко, В. Кузь, Г. Мельничук, Э. Сергійчук, С. Сірополко, Р. Скульський, М. Стельмахович, В. Сугурієв, О. Сухомлинська, Є. Сявакко та ін.), що й стало предметом цього дослідження.

Аналіз історико-педагогічної літератури переконує, що окремі аспекти національної народності у вихованні в педагогічній спадщині українських педагогів та другої половини XIX–XX ст. були предметом розгляду дослідників. Так, М. Коваль, О. Мангалер та Ф. Науменко розкрили ідею народності у вихованні в педагогічній спадщині О. Духновича. Її наукове обґрунтування в українській педагогіці досліджували Д. Лордкіпанідзе, Є. Мединський, М. Гончаров та ін. О. Пелюк визначив, що ідею народності Б. Грінченко розглядав у змісті національного виховання, вказав його основою створення підручників для українських шкіл. Визначив ідею народності у вихованні і визначив її як домінуючу в працях С. Русової І. Зайченко. Г. Опанасюк вказала на виховання принципу народності у вченні І. Огієнка. І. Кучинська, творчістю обґрунтовуючи принципи духовного виховання, звернула увагу на провідні ідеї у теоретичній та практичній діяльності І. Огієнка, серед яких ідея народності. На думку А. Веремчук, принцип народності у педагогічній спадщині М. Грушевського слід розглядати у контексті рідної мови та національної системи школи на національному ґрунті. Л. Ніколенко вказала, що основою національного виховання в творчості Я. Чепіги є принцип народності [168]. Ідею народності у змісті провідних ідей гуманної педагогіки Західної України кінця XIX–початку XX ст. охарактеризувала

С. Вдович, досліджуючи “Розвиток ідей гуманної педагогіки в Західній Україні (кінець ХІХ–початок ХХ ст.)” [22].

Проблема народності у вихованні в умовах відродження і становлення Української держави є актуальною і сьогодні, коли в теорії виховання перше місце посіло питання цінностей та ідеалів. Кризовий стан економіки, а також перебудова шкільної освіти потребують переосмислення процесів формування, виховання творчо мислячої, морально здорової молоді, яка буде вирішувати проблеми і нашого сьогодення, і майбутнього. Школа ХХІ століття – це школа життєтворчості, самореалізації особистості, яка потребує докорінного переосмислення парадигми виховання на основі принципу народності.

У педагогічній літературі відсутні окремі дослідження, де було б зроблено аналіз народності як принципу виховання в педагогічній науці. Власне термін “народність” вживається широко, але як принцип у педагогічній науці достатньо не обґрунтований. Таким чином, актуальність цієї проблеми, а також її недостатнє осмислення, зумовило вибір теми нашого дослідження: **“Народність як принцип виховання у педагогічній науці другої половини ХІХ-ХХ століття”**.

Зв’язок роботи з науковими планами та темами. Тема дисертації входить до плану роботи науково-дослідної лабораторії “В. О. Сухомлинський і школа ХХІ століття” Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, діяльність якої координується АПН України. Тему дослідження затверджено вченою радою університету (протокол № 5 від 27 грудня 2000 року), узгоджено у Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН України (протокол № 6 від 27 червня 2006 року).

Мета дослідження – здійснити історико-педагогічний аналіз і узагальнити основні засади принципу народності в педагогічній науці другої половини ХІХ-ХХ століття в контексті розв’язання актуальних питань удосконалення сучасної виховної системи в Україні.

Наданою до мети дослідження визначено такі **завдання**:

визначити передумови становлення ідеї народності як принципу виховання в диалогі часу-простору, а також розкрити і конкретизувати суть принципу народності у вихованні, специфіку його розвитку на ґрунті української педагогіки;

відстежити еволюцію становлення принципу народності у вихованні у працях еталонової фігури О. Духновича, теоретичне обґрунтування його в працях К. Ушинського та осмислення в контексті національної ідеї в педагогічному наслідуванні В. Грінченка;

пристежити специфіку розвитку народності як принципу виховання в період націоналістичних змагань українського народу, на хвилі національного пробудження;

шококресити розвиток принципу народності у вихованні у вченні В. Сухомлинського, з'ясувати його специфіку у змісті педагогіки тоталітарної доби;

оцінити вплив сучасних педагогічних концепцій щодо розвитку принципу народності у вихованні.

Об'єкт дослідження – педагогічна спадщина українських педагогів другої половини XIX-XX століття, творців педагогічної думки, науки в означений період.

Предмет дослідження – становлення і розвиток принципу народності у вихованні в педагогічній думці другої половини XIX-XX століття.

Методи дослідження. На різних етапах наукового пошуку використано такі методи: історико-педагогічний, історико-порівняльний, історико-генетичний, історико-ретроспективний, порівняльно-зіставний, порівняльний і логічний аналіз філософської, психолого-педагогічної, наукової літератури, державних освітніх документів й архівних матеріалів.

Використання означених методів дало змогу здобути об'єктивну інформацію про проблему дослідження, а саме: на основі історико-педагогічного методу систематизовано фактичний матеріал для розкриття